

УДК 343.232

**СТУПІНЬ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕЧНОСТІ
ЯК КРИТЕРІЙ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ**

**THE DEGREE OF PUBLIC DANGER
AS A CRITERION FOR THE CLASSIFICATION OF CRIMES**

Галушко Б.С.,
*аспірант кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті розглядається ступінь суспільної небезпечності як критерій класифікації злочинів у науці та законодавстві кримінального права України. Аналізується критерій, який закріплений законодавчо, а також знаходить відображення в літературі. Зроблена спроба віднайти положення законодавства та науки кримінального права в практиці застосування кримінально-правових норм.

Ключові слова: злочин, класифікація злочинів, підстави класифікації злочинів.

В статье рассматривается степень общественной опасности как критерий классификации преступлений в науке и законодательстве уголовного права Украины. Анализируется критерий, который закреплён законодательно, а также находит отражение в литературе. Предпринята попытка найти положения законодательства и науки уголовного права в практике применения уголовно-правовых норм.

Ключевые слова: преступление, классификация преступлений, основания классификации преступлений.

The article examines the degree of social danger as a criterion in the classification of offences in science and legislation of criminal law of Ukraine. Examines the criteria enshrined in law, and is also reflected in the literature. Done attempt to find the position of the law and science of criminal law in the practice of criminal law.

Key words: crime classification of crimes, grounds of classification of crimes.

Постановка проблеми. У науці та законодавстві кримінального права України розглядаються різні критерії класифікації. Є критерії, які закріплені законодавчо, і ті, які знаходять відображення в літературі.

А. Козлов правильно підмічає, що аналіз злочину як основної категорії кримінального права не може бути повним без класифікації злочину, яка допома-

гає більш точно зрозуміти й структуру, і його соціальну сутність [1, с. 110].

А. Бойко, А. Ратьков під час розгляду питань класифікації злочинів пишуть про методологічні основи класифікації, про незамінність діалектики під час створення класифікації [2, с. 22–24].

Стан дослідження. Питанням критеріїв класифікації злочинів присвячена увага в тій чи іншій мірі в

працях О. Дудорова, М. Дурманова, О. Епіфанової, С. Землюкова, М. Кадинова, О. Коробєєва, Н. Кузнецової, В. Кудрявцева, Ю. Красикова, Л. Кривоченко, В. Лук'янова, К. Лютова, Ю. Ляпунова, А. Марцева, В. Мальцева, О. Міхель, П. Панченка, Ю. Пермякова, А. Піонтковського, Л. Прозументова, Е. Сабітова, С. Скрильник, А. Слатвицької, Ю. Симонової, Ф. Сотскова, О. Столярського, А. Трайніна, П. Тоболкіна, П. Фелелова, В. Філімонова, Н. Черемнової, М. Хавронюка, М. Шупяга та інших. Однак питання ще залишається відкритим.

Мета статті – розглянути ступінь суспільної небезпечності як критерій класифікації злочинів у законодавстві та літературі, його відображення на практиці.

Виклад основного матеріалу. Якщо брати до уваги найпоширеніший спосіб розгляду питання про класифікацію, то кожен підручник, кожен автор не оминає класифікацію злочинів, поділ їх на групи в залежності від ступеню тяжкості. При цьому саму суспільну небезпечність автори, хоч і тлумачать по різному, в основному розуміють майже однаково.

Як указує Д. Прокоф'єва-Янчиленко, на думку переважної більшості науковців, суспільна небезпечність визначається тільки об'єктом посягання та його об'єктивною стороною, насамперед реальним збитком, створенням можливості збитку, хоча місце й час посягання можуть підвищувати його суспільну небезпечність (наприклад, воєнний час). При цьому суб'єкт і суб'єктивна сторона діяння не є визначальними елементами його суспільної небезпечності [3, с. 67–68].

Крім того, існує певне протиріччя серед дослідників як визначити суспільну небезпечність: через призму об'єктивного чи суб'єктивного.

На думку А. Марцева, суспільна небезпечність – це об'єктивна реальність, що існує поза нашою свідомістю [4, с. 75].

М. Ковальов називав суспільну небезпечність об'єктивною ознакою злочину (оскільки завдає шкоди суспільним відносинам незалежно від того, знає про це законодавець чи ні) [5, с. 15–30].

Суспільну небезпечність Ю. Красиков розуміє як об'єктивну властивість діянь, які тягнуть за собою негативні зміни в соціальній дійсності, порушують упорядкованість системи суспільних відносин тощо [6].

Л. Прозументов пропонує під суспільною небезпечністю розуміти те, що діяння є шкідливим для суспільства [7, с. 18–19].

При цьому Л. Прозументов визнає, що діяння є небезпечним не тому, що його так оцінив законодавець, а тому, що воно за своїм об'єктивним змістом суперечить нормальним умовам життя такого суспільства. У цьому суспільна небезпечність об'єктивна. Водночас суспільна небезпечність як результат соціальної оцінки діяння має й суб'єктивний характер, оскільки соціальна оцінка діяння як злочину виходить від усвідомлення цього діяння як суспільно небезпечного за результатами співвіднесення з певною шкалою соціальних цінностей, сформованих конкретним

суспільством на конкретному етапі його розвитку [7, с. 19–20].

Законодавець у ст. 12 Кримінального кодексу України (далі – КК України) під назвою «Класифікація злочинів» закріпив класифікацію, де критерієм є ступінь тяжкості злочинів [8]. Формально кожен вид злочину можна визначити за санкцією статті Особливої частини Кримінального кодексу України, де передбачається покарання у виді позбавлення волі, а за його відсутності – штраф.

Н. Мирошніченко справедливо зазначає: «Певний дисонанс в побудові класифікації злочинів вніс Закон від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності». Якщо раніше типова санкція визначалась відповідно до можливих строків позбавлення волі, то тепер у типових санкціях, поряд із позбавленням волі, вказується штраф як альтернативний основний вид покарання. Законодавець у типовій санкції об'єднав найбільш суворий вид покарання (позбавлення волі) з найменш суворим видом покарання (штрафом), який у системі покарань знаходиться на першому місці. Типова санкція втратила своє значення, вона вже не може відповідати ступеню суспільної небезпечності злочину. Крім того, слід відмітити, що класифікація, закріплена в ст. 12 КК Загальної частини, повинна поширюватись на всі види злочинів, закріплених в Особливій частині КК, а не лише на господарські злочини. Якщо по відношенню до злочинів невеликої та середньої тяжкості ще можна було б погодитись з альтернативною типовою санкцією, то в таких злочинах, як тяжкі та особливо тяжкі злочини, вказувати в альтернативі такий вид покарання, як штраф (найменш суворий вид покарання) не логічно, оскільки це суперечить принципам побудови класифікації злочинів. У такому випадку разом із позбавленням волі в типових санкціях, якщо вони набувають характеру альтернативних, доцільно вказати й інші види покарання» [9].

Чинний кримінальний закон в Україні в залежності від ступеня тяжкості поділяє злочини на чотири категорії:

- злочином невеликої тяжкості – злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- злочином середньої тяжкості є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років;
- тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років;
- особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі

понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

При цьому ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачене одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначається з огляду на строк покарання у виді позбавлення волі, передбачений за відповідний злочин.

Значення класифікації злочинів залежно від ступеня тяжкості проявляється в правильному застосуванні положень Кримінального кодексу України. Наприклад, у Загальній частині Кримінального кодексу України:

– у ст. 8 Кримінального кодексу України під час визначення дії закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів, вчинених за межами України іноземцями та особами без громадянства, які не проживають постійно в Україні;

– передбаченим у ч. 2 ст. 14 Кримінального кодексу України непритягнення до кримінальної відповідальності за злочини невеликої тяжкості;

– у ч. 4 ст. 28 Кримінального кодексу України закріпленням поняття злочинної організації;

– у ч. 2 ст. 43 Кримінального кодексу України: «Особа, зазначена у частині першій цієї статті, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків»;

– у ст. ст. 45–49 Кримінального кодексу України під час вказівки на підстави й умови звільнення від кримінальної відповідальності;

– у ч. 2 ст. 53 Кримінального кодексу України: «Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини цього Кодексу не передбачено вищого розміру штрафу»;

– у ч. ч. 6–7 ст. 53 Кримінального кодексу України: «У разі несплати штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі з розрахунку один день позбавлення волі за вісім неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у таких межах: 1) від одного до п'яти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення злочину середньої тяжкості; 2) від п'яти до десяти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення тяжкого злочину; 3) від десяти до дванадцяти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення особливо тяжкого злочину. Якщо під час розрахунку строку позбавлення волі цей строк становить більше встановлених цією частиною статті меж, суд замінює по-

карання у виді штрафу покаранням у виді позбавлення волі на максимальний строк, передбачений для злочину відповідної тяжкості цією частиною статті»;

– у ст. 54 Кримінального кодексу України: «Засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу»;

– у ч. 2 ст. 59 Кримінального кодексу України: «Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу»;

– у ч. 1 ст. 64 Кримінального кодексу України: «Довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк»;

– у ч. 1 ст. 68 Кримінального кодексу України: «При призначенні покарання за незакінчений злочин суд, керуючись положеннями статей 65–67 цього Кодексу, враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця»;

– у ч. 1 ст. 69 Кримінального кодексу України: «За наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційний злочин, призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за цей злочин»;

– у ч. 2 ст. 70, ч. 2 ст. 71 Кримінального кодексу України під час призначення покарання;

– у ч. 4 ст. 74, ст. 79–83 Кримінального кодексу України під час вказівки на підстави та умови звільнення від покарання та його відбування;

– у п. п. 6–7 ч. 1 ст. 89 Кримінального кодексу України під час вказівки на строки погашення судимості;

– ч. 1 ст. 94 Кримінального кодексу України під час вказівки на види примусових заходів медичного характеру;

– у ст. 96-5 Кримінального кодексу України під час вказівки на підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру;

– у ст. 96-7 Кримінального кодексу України під час призначення штрафу юридичній особі в разі, коли неправомірну вигоду не було одержано або її розмір неможливо обчислити;

– у ст. 96-10 Кримінального кодексу України під час вказівки на загальні правила застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру;

– у ст. 97 Кримінального кодексу України під час вказівки на можливість звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру;

– у ст. 99 Кримінального кодексу України під час вказівки на умови застосування штрафу до неповнолітніх;

– у ст. 102 Кримінального кодексу України під час вказівки на умови застосування позбавлення волі до неповнолітніх;

– у ст. ст. 105–107 Кримінального кодексу України під час вказівки на підстави й умови звільнення від кримінальної відповідальності;

– у ст. 108 Кримінального кодексу України під час вказівки на строки погашення та зняття судимості для неповнолітніх.

Є вказівки законодавця на ступінь суспільної небезпечності й у положеннях Особливої частини Кримінального кодексу України.

Значення вивчення питань класифікації злочинів проявляється в тому, що з ними пов'язані інші інститути кримінального права.

Наприклад, ми говоримо про непритягнення до кримінальної відповідальності за злочин невеликої тяжкості під час підготовки до злочину. Саме ступінь тяжкості злочину впливає на виключення кримінальної відповідальності. Якщо ж це злочин середньої тяжкості, тяжкий чи особливо тяжкий, кримінальна відповідальність настає. Знову ж таки відкриття кримінального провадження буде залежати від ступеня тяжкості злочину.

Крім того, як вказується в літературі, зазначена класифікація злочинів має значення для вирішення низки інших правових питань, а саме: визначення виду кримінально-виконавчої установи, у якій особа має відбувати покарання; здійснення оперативно-розшукової діяльності; провадження в кримінальних справах; застосування амністії; визначення підстав застосування вогнепальної зброї працівниками міліції та інших правоохоронних органів; порядок розміщення осіб,

узятих під варту; наявність підстав для встановлення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі; дозвіл чи відмову в наданні допуску до державної таємниці; прийняття до громадянства України, поновлення в громадянстві України та надання статусу біженця; виключення з військового обліку; особисту недоторканність і можливість затримання та арешту консульських посадових осіб у разі вчинення злочину тощо [10, с. 73].

Практика застосування ґрунтується в основному на констатації врахування ступеню тяжкості вчиненого злочину. У Єдиному державному реєстрі судових рішень пошук «ступінь тяжкості» видав понад чотири тисячі результатів [11]. Наприклад, Буський районний суд Львівської області у вирокі вказує: «Обираючи міру покарання підсудному, суд враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину...» [12]. Така ж практика й у Путивльському районному суді Сумської області [13], Трускавецькому міському суді Львівської області [14] та інших.

Однак сама лише констатація призводить до розгляду кримінального провадження в апеляційній інстанції. Так, апеляційний суд Миколаївської області в складі колегії суддів судової палати в кримінальних справах у вирокі суду вказує: «Суд хоча й послався, але не достатньо врахував ступінь тяжкості вчиненого злочину, який відноситься до особливо тяжких злочинів» [15].

Висновки. Кількісна сторона суспільної небезпечності – ступінь суспільної небезпечності, на яку вказує законодавець у низці статей Кримінального кодексу України, у тому числі й у ст. 12, має важливе значення не лише для з'ясування змісту поняття критеріїв класифікації злочинів, а й для призначення покарання, інститутів звільнення від кримінальної відповідальності, покарання, його відбування, а й низки інших інститутів.

Вбачаю подальші дослідження в розгляді всіх критеріїв класифікації злочинів як за кримінальним законодавством України, так і зарубіжних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Энциклопедия уголовного права : в 12 т. / [И. Гонтарь, И. Зинченко, А. Козлов, Н. Кузнецова и др.] ; отв. ред. В.Б. Малинин. – СПб. : Изд. профессора Малинина, 2005– . – Т. 3 : Понятие преступления 522 с.
2. Классификация преступлений и ее значение в современном праве : [научная монография] / А. Бойко, А. Ратьков. – Ростов-на-Дону : Изд-во СКАГС, 2003. – 186 с.
3. Прокоф'єва-Янчиленко Д. Суспільна небезпечність діяння у категорії ризикології / Д. Прокоф'єва-Янчиленко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2015. – № 13. – Т. 2. – С. 67–70.
4. Марцев А. Преступление: сущность и содержание / А. Марцев. – Омск, 1986. – 52 с.
5. Ковалев М. Понятие и признаки преступления и их значение для квалификации / М. Ковалев. – Свердловск : Юрид. ин-т, 1977. – С. 15–30.
6. Уголовное право России. Общая часть : [учебник для вузов] / под ред. А. Игнатова, Ю. Красикова. – М., 2000. – 71 с.
7. Прокументов Л. Общественная опасность, как основание криминализации (декриминализации) деяния / Л. Прокументов // Вестник Воронежского института МВД России. – 2009. – № 4. – С. 18–24.
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
9. Мирошниченко Н. Кримінальний проступок та класифікація злочинів / Н. Мирошниченко // Юридичний вісник. – 2012. – № 2.
10. Кривоченко Л. Классификация преступлений / Л. Кривоченко. – Х. : Вища школа, 1983. – 129 с.
11. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
12. Вирок Буського районного суду Львівської області від 3 липня 2008 р. у справі № 1-62/2008р.
13. Вирок Путивльського районного суду Сумської області від 24 лютого 2012 р. у справі № 1814/230/2012, пр. № 1/1814/30/2012.
14. Вирок Трускавецького міського суду Львівської області від 28 листопада 2014 р. у справі № 457/1863/13-к, провадження №1-кп/457/23/14.
15. Вирок апеляційного суду Миколаївської області від 9 жовтня 2014 р. у справі №484/2284/14-к.